Cilt 1 | Sayı 1 | (Haziran) 2026 | ss. 43-63 e-ISSN: 3149-9244

Balkan Spectrum Journal

Kuruluşundan Çöküşüne Balkan Sosyalizmleri: Karşılaştırmalı Siyasal Analiz (1945–1990)

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, 1945-1990 yılları arasındaki Soğuk Savaş Döneminde Balkanlarda sosyalist sistemler kurulmuş olsa da her ülkenin kendine özgü siyasi gelenekleri, coğrafi konumu, tarihi ve toplum yapısı gibi etkenler nedeniyle farklı uygulamalar görülmüştür. Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta görülen sosyalizmlerin başlangıçları, uygulamaları ve sona ermeleri birbirinden çok farklı gerçekleşmiştir. Bir federatif devlet olan Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti, milletler üstü bir yapıda kurulmasına karşın kurucu unsur olan Sırplar başta olmak üzere, cumhuriyetlerde milliyetçilik düşüncesi her zaman varlığını hissettirmiştir. Benzer şekilde kadim millet iddiasındaki Romenler ile eski antik dönem krallıklarını düşleyen Bulgarlar da sosyalizmlerini milliyetçilikten arındıramamışlardır. Bu bağlamda sosyalizmin enternasyonalist ruhuna ve din ile milliyetçilik kavramlarına en uzak devlet Arnavutluk olmuştur. Ancak Arnavutlar da erteledikleri milliyetçiliklerini, Soğuk Savaş Dönemi'nin bitmesinden hemen sonra açığa vurmuşlardır. Söz konusu hemen her ülkede sosyalizm güçlü liderlerle kurumsallaşmıştır. Tito, Çavuşesku, Enver Hoca ve Jivkov, Balkan sosyalizminde öne çıkan karizmatik liderler olarak tarihe geçmiştir. Merkezî ekonomi, tek partili yönetim, sıkı kamulaştırma ve devlet eliyle kalkınma, güçlü liderlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmada Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'taki sosyalist yönetimler, ABD ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler bağlamında ele alınacak, bu ülkelerde Soğuk Savaş Dönemine damga vuran liderlerin iç ve dış politikaları ortaya konulacak ve karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Balkanlar, Bulgaristan, Sosyalizm, Romanya, Soğuk Savaş, Yugoslavya

YAZAR
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Ankara Üniversitesi
ORCID:0000-0002-8782-7355]
E-posta: tfertan@gmail.com
Sorumlu yazar

MAKALE TÜRÜ
Araştırma Makalesi

BAŞVURU TÜRÜ
Davetli Makale

DEĞERLENDİRME TÜRÜ
Editoryal Değerlendirme

MAKALE GEÇMİŞİ
Geliş: 19 Haziran 2026
Kabul: 19 Haziran 2026
Yayın: 29 Haziran 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.11

ATIF
Ertan, Temuçin Faik. 2026. "Kuruluşundan Çöküşüne Balkan Sosyalizmleri: Karşılaştırmalı Siyasal Analiz (1945–1990)." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 43–63. https://doi.org/10.71350/balkansj.11

LİSANS
Açık erişim: CC BY 4.0.

Balkan Spectrum Journal

Balkan Socialisms: From Their Founding to Their Collapse: A Comparative Political Analysis (1945–1990)

ABSTRACT

Following the end of the Second World War, although socialist systems were established in the Balkans during the Cold War period (1945–1990), different practices emerged due to factors such as each country's unique political traditions, geographical location, history, and social structure. The origins, implementation, and demise of socialism in Yugoslavia, Romania, Bulgaria, and Albania differed significantly from one another. Although the Socialist Federal Republic of Yugoslavia was founded as a supranational entity, nationalist sentiment—particularly among the Serbs, the principal constituent group—was ever-present throughout the republics. Similarly, the Romanians, with their claims to an ancient nationhood, and the Bulgarians, who dreamed of reviving their historic kingdoms, were unable to rid their versions of socialism of nationalist influences. In this context, Albania was the state furthest removed from both the internationalist spirit of socialism and the concepts of religion and nationalism. However, the Albanians, too, gave free rein to their long-suppressed nationalism immediately after the end of the Cold War. In virtually every country under consideration, socialism became institutionalised under the leadership of powerful leaders. Tito, Ceaușescu, Enver Hoxha, and Zhivkov have gone down in history as the charismatic figures who came to define Balkan socialism. A centralised economy, one-party rule, extensive nationalisation, and state-led development paved the way for the emergence of such strong leaders.

In this study, the socialist regimes in Yugoslavia, Romania, Bulgaria, and Albania will be examined in the context of their relations with the United States and the Soviet Union. The domestic and foreign policies of the leaders who shaped the Cold War era in these countries will be analysed, and a comparative assessment will be conducted.

Key Words: Albania, Balkans, Bulgaria, Socialism, Romania, the Cold War, Yugoslavia.

AUTHOR
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Ankara University
ORCID: 0000-0002-8782-7355
E-mail: tfertan@gmail.com
Corresponding author

ARTICLE TYPE
Research Article

SUBMISSION TYPE
Invited Article

EVALUATION TYPE
Editorial Evaluation

ARTICLE HISTORY
Received: June 19, 2026
Accepted: June 19, 2026
Published: June 29, 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.11

CITE AS
Ertan, Temuçin Faik. 2026. "Balkan Socialisms: From Their Founding to Their Collapse: A Comparative Political Analysis (1945–1990)." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 43–63. https://doi.org/10.71350/balkansj.11

LICENSE
Open access under CC BY 4.0.

EXTENDED ABSTRACT

The Balkans is a region in south-eastern Europe of considerable geographical, historical, and cultural significance. The region, which takes its name from the Balkan Mountains, does not have clearly defined borders. However, its generally accepted boundaries are as follows: to the north, the Rivers Danube and Sava; to the west, the Adriatic Sea; to the east, the Black Sea; and to the south, the Aegean Sea.

The Balkans are not merely a geographical region; they have also been an area of great historical importance as a crossroads of civilisations. Consequently, the Balkans have acquired significance as a region characterised by remarkable ethnic, linguistic, and religious diversity. This complexity has provided the foundation for both cultural richness and recurring conflicts.

The transition to socialism in the Balkans did not occur until after the Second World War. With the collapse of Tsarist Russia and the establishment of a socialist republic in its place, it became clear towards the end of the First World War that the move towards socialism was not merely a matter of choosing an economic system, but also a question of political regime. However, during the interwar period, the Soviet Union did not pursue a policy of exporting socialism and, as a result, no other socialist state was established elsewhere in the world. Outside Russia, republican regimes emerged in the former territories of collapsed empires such as the Ottoman, German, and Austro-Hungarian Empires; however, none underwent a transition to socialism. The most significant feature shared by these empires was that they had all been defeated in the war.

In the brief period between 1945, when the Second World War ended, and 1948, the Balkans underwent significant political change and transformation. The fate of the region had largely been determined by the *Percentages Agreement*, which was informally discussed during talks between Stalin and Churchill in 1944. Under this agreement, 90 per cent of Romania and 75 per cent of Bulgaria were allocated to the Soviet sphere of influence, whilst Britain was to enjoy predominant influence in Greece, amounting to 90 per cent. Furthermore, according to the same agreement, Yugoslavia and Hungary were to be divided equally, with each side receiving 50 per cent influence. As can be seen, it was already apparent before the war had ended that Soviet influence in the Balkans would increase. The *Percentages Agreement* was a political arrangement that helps explain both the Soviet Union's limited involvement in the Greek Civil War and Yugoslavia's relatively balanced policy between the Eastern and Western Blocs in the years that followed.

Although the Socialist Federal Republic of Yugoslavia was established as a federal and supranational state, nationalist sentiment remained ever-present within its constituent republics, particularly among the Serbs, who were regarded as the principal constituent nation. Similarly, the Romanians, who claimed an ancient national heritage, and the Bulgarians, who looked back to the legacy of their historic kingdoms, were likewise unable to separate their version of socialism from nationalism. In this context, Albania was perhaps the state furthest removed from both the internationalist spirit of socialism and the influence of religion and nationalism. However, the Albanians, too, gave free rein to the nationalism they had long suppressed immediately following the end of the Cold War.

Socialism, as implemented by the Soviet Union through Stalinist methods, remained the dominant political and economic system in the Balkans from the 1940s to the 1960s. During this period, Yugoslavia was the first state to break away from the Soviet line. Tito, a charismatic leader, became the architect of a socialist system unique to Yugoslavia. Although the Yugoslav model attracted considerable international interest, it did not serve as a model for other Balkan states. Subsequently, Albania, followed by Romania, also distanced themselves from the Soviet model. Throughout the Cold War, Bulgaria remained the only Balkan state to adhere closely to Soviet socialism in both its domestic and foreign policies. Although Soviet influence in the Balkans declined relative to its immediate post-war dominance between 1945 and the end of the Cold War, socialist systems continued to endure. Consequently, with the exception of Turkey and Greece, the Balkans were generally perceived within the international system as a region dominated by the Eastern Bloc. During this period, Turkey, located on the southeastern periphery of the Balkans, was aligned with the Western Bloc.

The socialist systems of the Balkans were established one after another under Soviet influence from 1945 onwards; approximately forty-five years later, they collapsed in rapid succession, this time in the context of the disintegration of the Soviet Union and the broader collapse of the Eastern Bloc. Following the demise of socialism, the Balkans reverted to many of their pre-socialist political dynamics. Nationalism resurged, and nationalist sentiments that had long been suppressed under socialist rule re-emerged with renewed intensity. The end of socialism in the Balkans was considerably harsher and more turbulent than in the states of Central Europe. Yugoslavia, where not only the socialist system but also the federal state itself collapsed, became the epicentre of the longest and most intense conflicts. Significantly, these conflicts were ultimately brought to an end through the efforts of the United States and other European powers—that is, members of the Western Bloc. Consequently, Western institutions such as NATO and the European Union emerged, albeit belatedly, as major political and strategic actors in the Balkans.

In the Balkans, which comprised six states at the beginning of the 20th century, the number of states increased following the collapse of socialism and, above all, the break-up of Yugoslavia. Today, the Balkan region comprises 12 independent states: Turkiye, Greece, Bulgaria, Romania, Serbia, Albania, Croatia, Slovenia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, North Macedonia, and Kosovo. To qualify this figure by adding the phrase "for the time being" is by no means an overambitious observation regarding the history, geography, and culture of the Balkans.

Giriş

Balkanlar, Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan hem coğrafî hem tarihsel ve kültürel anlamı olan bir bölgedir. Adını Balkan dağlarından alan bölgenin sınırları kesin olarak belirlenmiş değildir. Bununla birlikte genel kabul gören sınırlar şöyledir: Balkanlar'ın kuzey sınırını Tuna Nehri ve Sava Nehri çizerken, batısında Adriyatik Denizi, doğusunda Karadeniz, güneyinde ise Ege Denizi bulunmaktadır.[1]

Balkanlar sadece coğrafî bir bölge değil, aynı zamanda medeniyetlerin geçiş alanı olarak tarih boyunca önemini koruyan bir alan oldu. Bu yüzden Balkanlar, etnik yönden olduğu kadar dil ve din açısından da son derece karmaşık bir yapıya sahip coğrafî bölge olarak önem kazandı. Bu karmaşıklık da hem kültürel çeşitliliğe hem de keskin çatışmalara zemin oluşturdu.

Balkanlar fiziki bağlamda bir coğrafî bölge gibi görünmekle birlikte, siyasi ve tarihî açıdan da kendisine göre özellikler taşıyordu. Antik çağdan günümüze bölgedeki siyasi yapı dönem dönem değişiklik gösterdi, göçlere ve savaşlara sahne oldu, devletler kuruldu ve yıkıldı. Bölge en son Osmanlı Devleti zamanında siyasal bütünlük gösterdi ve yaklaşık 400 yıl görece istikrarlı bir dönem yaşandı. 19. yüzyılın başında Balkanlarda tek bir devlet -Osmanlı Devleti- varken, yüzyılın sonlarında devlet sayısı beşe yükseldi, 20. yüzyılın ilk yarısında ise bölgedeki devlet sayısı altıya ulaştı.[2]

Balkanlar'da sosyalist sisteme yöneliş ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşecekti. Sosyalizme yönelmenin sadece bir sistem tercihi değil, aynı zamanda rejim sorunu da olduğu birinci savaşın sonlarında Çarlık Rusyası'nın yıkılıp, yerine sosyalist bir cumhuriyetin kurulmasıyla görüldü. Ancak İki Savaş Arası Dönemde Sovyetler Birliği'nin sosyalist sistemi ihraç politikası izlememesi nedeniyle dünyada sosyalizmin ikinci örneği kurulamamıştı. Rusya dışında çöken Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi merkezî monarşilerde cumhuriyet rejimi kurulmuş, ancak sosyalist sisteme geçilememişti. Bu merkezî imparatorlukların o dönemdeki en önemli ortak yanları savaşı kaybetmiş olmalarıydı. Savaşı kaybeden imparatorluklar ve monarşiler çökmüştü ancak sosyalizm bir sistem olarak belirmemişti. Oysa Osmanlı Devleti bir tarafa bırakılırsa Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın gelişmiş sanayileri ve işçi sınıfının güçlü olması, bu devletleri sosyalizm için namzet durumuna sokmuştu. Özellikle Almanya'da gelişen Spartakist Hareketi ciddi bir sosyalizme gidiş çabasıydı ama başarısız bir girişim olarak tarihe geçecekti.[3]

Ekonomik sıkıntıların toplumsal olaylara, toplumsal olayların da siyasal gelişmelere yol açtığı bu süreçte, İtalya da savaşın galibi olmasına karşın sıkıntılarla karşı karşıya kaldı. Buradaki toplumsal

[1] Toktamış Ateş, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 44, no. 1–4 (1986): 81.
[2] İki Savaş Arası Dönem olarak adlandırılan 1918–1939 yılları arasında Balkanlar'da, Türkiye'den başka, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti (Yugoslavya) ve Arnavutluk bağımsız devlet olarak bulunuyordu.
[3] Spartakistler ve diğer sol hareketler için bkz. Pierre Broué, *The German Revolution, 1917–1923* (Leiden and Boston: Brill, 2005).

muhalefet, İki Savaş Arası Dönemin erken evresinde Mussolini önderliğinde kurulan faşist sistem sayesinde bastırıldı. Belki de o günlerde monarşinin varlığını koruması, cumhuriyetin bir türü olan sosyalizmin İtalya'ya yerleşmesine engel olmuştu. İtalya'da monarşinin çöküşü için kaybettiği ikinci savaşın sonu beklenecekti.

Bununla birlikte İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da çoğunluğu monarşi olan devletlerde otoriter ve totaliter sistemler ortaya çıktı. Balkanlar bu anti-demokratik sistemlerin en yaygın olduğu coğrafî bölgeydi. Ayrıca bu dönemde Balkanlarda sadece Türkiye'decumhuriyet rejimi kurulmuştu. Yunanistan, [4] Bulgaristan, [5] Yugoslavya [6] ve Romanya'da [7] monarşiler varlığını koruyordu. Hatta Arnavutluk'ta cumhuriyete geçiş başarısız olmuş ve krallık kurumsallaşmıştı.[8]

İki Savaş Arası Dönemin siyasal yapısıyla ilgili bir değerlendirme yapıldığında yukarıda da vurgulandığı gibi Balkanlar için ağırlıklı olarak bütün Avrupa'da otoriter ve totaliter sistemlerin yayıldığı, monarşilerin hala varlığını koruduğu ve belki de bunun etkisiyle söz konusu siyasal yapıların sağ eğilimli olduğu söylenebilir. Balkanlardaki otoriter ve totaliter eğilimlerin belli bir siyasal gelenek oluşturduğu ve bu yüzden de bir başka totaliter sistem olan sosyalizme geçişin gerçekleştiği de bir başka tespit olarak vurgulanabilir.

1. Sosyalist Sistemlerin Kuruluşu ve Erken Kopuş (1940'lar)

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945'ten 1948 yılına uzanan kısa dönemde Balkanlarda ciddi siyasal değişim ve dönüşüm yaşandı. Balkanların kaderi, 1944 yılında Stalin ile Churchill arasında yapılan görüşmelerde gayri resmî olarak gündeme gelen Yüzdeler Antlaşması ile belirlenmişti. Buna göre Romanya'nın %90'ı, Bulgaristan'ın %75'i Sovyetlere bırakılırken, İngiltere Yunanistan'da %90'lık bir üstünlük elde ediyordu. Yine aynı antlaşmaya göre Yugoslavya ve Macaristan, %50'şer olarak eşit paylaşılacaktı.[9] Bundan da anlaşılacağı gibi daha savaş bitmeden Balkanlarda Sovyet etkisinin artacağı görülmüştü. Yüzdeler Antlaşması, Yunan İç Savaşı'nda [10] Sovyetler Birliği'nin ilgisizliğini ve Yugoslavya'nın sonraki yıllarda hem Doğu hem de Batı Bloku arasındaki dengeli politikasını açıklayacak bir siyasal belgeydi.

Balkanlar'da İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarıyla en çarpıcı şekilde yüzleşen devlet Yugoslavya oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın kaderinin belli olduğu 1944 yılında Belgrad'a giren partizanlar, önce askerî güçleriyle şehri kontrol ettiler, ardından da Kasım 1945'teki genel seçimleri kazanarak siyasi açıdan da güçlerini kanıtladılar. Partizanların egemenliğinde ilk olarak monarşi kaldırıldı ve 2 Aralık 1945'te ise Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi. [11] Federatif Yugoslavya altı cumhuriyetten (Sırbistan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ ve Makedonya) ve iki özerk bölgeden (Voyvodina ve Kosova) oluşuyordu.[12]

---

[4] 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile bağımsız devlet statüsü elde eden Yunanistan, bu tarihten itibaren mütemadiyen topraklarını genişletti. Yine büyük Yunanistan'ı kurmak için Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında İtilaf Devletlerinin yanında yer aldı. Daha sonra Anadolu'yu işgal hareketine girişmişse de bunda başarılı olamadı ve çok büyük ölçüde yıprandı. Yunanistan'da 1924–1930 yılları arasında cumhuriyete geçildi ancak bu sadece deneme özelliği taşıdı ve süreklilik arz etmedi. Yunanistan ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Çağla Derya Tağmat, *Kısa Yunanistan Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2024).

[5] Bulgaristan, 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne bağlı bir özerk prenslik haline getirildi. 1908 yılında bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer aldı ve Osmanlı Devleti'nin müttefiki oldu. Savaş sonrasında imzaladığı Neuilly Antlaşması'nın tesiriyle 1930'larda revizyonist politikalara yöneldi. Bulgaristan'da İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar monarşi varlığını korudu. Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl* (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 38–40.

[6] 1878 yılındaki Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden ayrılan ve bağımsız devlet olan Sırbistan, Yugoslavya devletinin temelini teşkil etti. Birinci Dünya Savaşı'ndan Karadağ'ın yanı sıra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan tahsis edilen topraklarla Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kuruldu. Daha sonra bu devletin adı Yugoslavya olarak değiştirildi. Yugoslavya'da da monarşik bir devlet yönetimi kuruldu. Jelavich, *Balkan Tarihi*, 29–34.

[7] Romanya, 1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını elde etti. Monarşi ile yönetilen Romanya, Birinci Dünya Savaşı'na İtilaf Devletlerinin tarafında katıldı ve yenen devletler arasında yer aldı. Monarşi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yıkıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda Romanya ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Musa Gümüş, "Birinci Dünya Harbinde Romanya'nın Savaş Diplomasisi," *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3, no. 3 (2017): 62–76, https://doi.org/10.21551/jhf.358807.

[8] 1925 yılında Cumhurbaşkanı olan Ahmet Zogu, 1928 yılındaki anayasa değişikliği ile krallığını ilan etti. Böylece Arnavutluk'taki cumhuriyet ancak üç yıl kadar sürmüş oldu. Bkz. Kemal Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 295–302.

[9] Mustafa Aydın, "1939–1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Göreli Özerklik-2," içinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, 1919–1980, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 471.

[10] İki aşamada gerçekleşen Yunan İç Savaşı için bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih, 1918–1994*, 5. baskı. (Ankara: İmge Yayınevi, 1996), 227–231.

[11] Sander, *Siyasi Tarih*, 215; Hakan Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği ya da Tito-Stalin Çatışması (1948)," *Vakanüvis—Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 8, no. 2 (2023): 1368.

[12] Mustafa Kahramanyol and Fahriye Emgili, "Tito ve Balkan Siyaseti," *Avrasya Etüdleri* 50, no. 2 (2016): 327.

Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, ilk yıllarda Sovyetler Birliği ile yakınlaştı ve bu ülke ile 1945 yılında bir dostluk antlaşması imzaladı. Bu arada anayasa çalışmaları da tamamlandı ve 31 Ocak 1946'da yürürlüğe giren anayasa ile Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, sosyalist-federal bir devlet olarak Balkan coğrafyasındaki yerini aldı. Yeni devlet Tito önderliğinde örgütlenen ve 10 kişilik Yugoslavya Komünist Partisi üyelerinden oluşan politbüro tarafından idare ediliyordu. Bu yönetim biçimi Sovyetler Birliği'nin devlet örgütlenmesine benziyordu. Tito, iktidarının ilk yıllarında Sovyetler ve Stalin'e bağlılığını gösterdi ve bunun bir yansıması olarak da 1947 yılında Yugoslavya Komünist Partisi dışındaki tüm siyasi partileri kapattı.[13]

Sovyet etkisindeki Yugoslavya'da sosyalizmin gereği olan ekonomik ve toplumsal düzenlemeler de hayata geçirildi. Sosyalizmin erken yıllarında Yugoslavya'daki sanayileşme devlet eliyle yürütüldü, bankalar kamulaştırıldı. Tek partili sosyalist sistem kurumsallaştırıldı. Ağır bir Sovyet etkisi olduğu için ekonomide Moskova modeline yakın katı planlama uygulandı. Ancak Tito-Stalin uyumu uzun sürmedi. Yugoslavya'nın Avusturya ve İtalya'dan toprak taleplerinde bulunması ve Tito'nun Yunan İç Savaşı'nda Komünistlere destek vermesi, Stalin'in tepkisine yol açtı ve her iki karizmatik liderin arası açılmaya başladı. Bu arada Yugoslavya'nın Arnavutluk ve Bulgaristan'da askerî birlik bulundurması Sovyetlerin iyice tepkisine yol açtı ve Yugoslav devletinin Kominform'dan[14] çıkarılma sürecini hızlandırdı.[15]

Bir başka Balkan ülkesi olan ve İkinci Dünya Savaşı'nın sert sonuçlarıyla karşı karşıya kalan Romanya, daha savaş bitmeden Almanya'dan kopmuş ve Müttefik Devletlere yaklaşmıştı. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, daha önce Almanya ile sıkı ilişkiler içerisinde olan Romanya'dan eser kalmamıştı. Ülke neredeyse tümüyle yıkılmış ve tamamen Sovyetler Birliği'nin etkisi altına girmişti.[16]

Ülkede Sovyet ordusunun bulunması, komünistlerin siyasi açıdan yükselmesine yol açtı ve 1946 yılında yapılan seçimleri Komünist Parti kazandı. Bu, Romanya için yeni bir dönem demekti ve Kral Mihai de zamanın ruhuna uydu ve çok sayıda komüniste görev vererek geçmişe göre çok farklı bir yönetim anlayışına yöneldi. Buna rağmen iktidarını koruyamadı ve 30 Aralık 1947'de tahttan çekilmek zorunda kaldı. Aynı gün cumhuriyete geçildi ve Romanya Halk Cumhuriyeti ilan edildi.[17] Petru Groza hükûmeti döneminde, 1948 yılında Sovyet Anayasasından esinlenen 1948 Anayasası ile Romanya Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu tamamlandı.[18] Gheorghe Gheorghiu-Dej liderliğindeki sosyalizmin erken evresinde, tek partili yönetim kuruldu. Geçmişten kalan muhalif yöneticiler, bürokratlar ve aydınlar etkisiz hale getirildi. Kurulan gizli polis teşkilatı Securitate geniş yetkilerle donatıldı.[19] Kısacası 1940'lı yılların sonlarında Romanya'da Stalinist yönetim tekniklerinin hemen hepsi hayata geçirildi.

Siyasi açıdan İki Savaş Arası Döneme göre çok farklı bir çizgiye yönelen Romanya'da sosyalizmin gereği olan ekonomik düzenlemeler de ihmal edilmedi. 1940'lı yılların sonlarından 1950'li yılların ortalarına kadar uzanan süreçte sanayi tesisleri devletleştirildi. Tarım alanında kolektifleştirmeye gidildi ve ülkede de ağır sanayinin kurulması için kararlar alındı.[20] Romanya'da 1948 yılından itibaren hayata geçirilen Stalinist sosyalist model, 1960'lı yılların ortalarına kadar devam edecekti.

Benzer şekilde Bulgaristan'da da daha İkinci Dünya Savaşı bitmeden komünistler iktidara gelmişti. Georgi Dimitrov önderliğindeki Bulgar Komünist Partisi'nin girişimleriyle oluşturulan Vatan Cephesi,

Eylül 1944'te iktidara gelmişti. 1946 yılında gerçekleştirilen halk oylamasıyla monarşiye son verildi ve bu ülkede de sosyalizme geçildi.[21] İç politikadaki gelişmeler monarşinin tasfiyesiyle sınırlı kalmadı.

Muhalefet ortadan kaldırıldı ve savaş suçlularıyla ilgili sert yargılama süreci başlatıldı. Aynı dönemde ekonomik açıdan da sosyalizmin ruhuna uygun düzenlemelere gidildi. Toprak reformu yapılarak toprak

[13] Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği," 1368.
[14] Kominform ya da Komünist Enformasyon Bürosu, Avrupa'daki komünist partiler arasındaki iş birliğini ve dayanışmayı artırmak için 5 Ekim 1947'de Sovyetler Birliği'nin kontrolünde kuruldu. Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih, 1789–2014*, 10. baskı (İstanbul: Der Yayınları, 2015), 938; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914–1980* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), 436–437.
[15] Sabiha Hasan, "Yugoslavia's Foreign Policy under Tito (1945–80) — I," *Pakistan Horizon* 34, no. 3 (1981): 87.
[16] Yaşar Pınar Özmen, "Komünizm Sonrası Romanya'da Anayasa Yapım Süreci ve Rejim Değişimi," *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 12, no. 1 (2023): 183–184.
[17] Özmen, "Komünizm Sonrası Romanya," 184.
[18] Sander, *Siyasi Tarih*, 216.
[19] Marian Chiriac, "Deadlocked Romania," *Current History* 100, no. 644 (2001): 124.
[20] Mihaela Şerban, "The Loss of Property Rights and the Construction of Legal Consciousness in Early Socialist Romania (1950–1965)," *Law & Society Review* 48, no. 4 (2014): 780.
[21] Sander, *Siyasi Tarih*, 216.

sahiplerinin mülkleri kamulaştırıldı. Aynı şekilde sanayi alanında da devletleştirme kararları alınarak ekonomik faaliyetler merkezîleştirildi.[22] Aynı süreçte Bulgaristan da tıpkı Yugoslavya gibi Yunan komünistlere destek oluyordu. Bulgaristan'ın bu politikası Stalin'in iyiden iyiye tepkisini çekmeye başladı.

Arnavutluk'ta ise daha Dünya Savaşı bitmeden, Kasım 1944'te partizanlar iktidarı ele geçirmişti. Bu süreçte Enver Hoca önderliğinde sisteme dahil olmuştu. Stalinist bir sosyalist rejime yönelen Enver Hoca, 1946 yılında Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti.[23] Kısa sürede toprak reformu yapıldı ve büyük toprak sahiplerinin mülklerine el konuldu. Arnavutluk, Enver Hoca'nın da tercihiyle 1948 yılına değin Yugoslavya'nın etkisinde sosyalizmi inşa yoluna gitti. Ekonomik planlama Belgrat merkezli olarak gerçekleştirildi ve Yugoslavya federasyonuna dahil olma bile tartışıldı.[24]

Balkanlar'da birbirinin peşi sıra sosyalist sistemler ortaya çıkarken, savaşın yıkıcı sonuçlarının etkisiyle bölgede Sovyetler'in kontrol edemediği gelişmeler yaşanmaya başladı. Özellikle Bulgaristan ve Yugoslavya'nın tutumu Sovyetlerin hoşuna gitmiyordu. Bu nedenle Bulgaristan ve Yugoslavya, Moskova'da gerçekleştirilecek toplantıya çağırıldı. Bulgaristan Başkanı Georgi Dimitrov toplantıya katıldı ama Tito gelmedi ve yerine kendisini temsilen Edvard Kardelj'i görevlendirdi.[25] 10 Şubat 1948'deki toplantıda Stalin, Yugoslavya'yı ve Bulgaristan'ı kendisine danışmadan hareket etmemeleri konusunda sertçe uyardı. Toplantıda Bulgaristan ve Yugoslavya'ya, Moskova'ya haber vermeden dostluk antlaşması imzaladıkları ve Yunanistan'daki iç savaşta komünistlere destek verdikleri için eleştiriler getirildi.[26] Bu toplantıdan hemen sonra Yugoslavya ile Bulgaristan, dış politikalarını belirlerken, Moskova'ya danışacakları konusunda güvence verdiler.

10 Şubat 1948'deki toplantılarda Yugoslavya'nın Arnavutluk ve Bulgaristan ile bir federasyon oluşturması, bunun için de öncelikle Bulgaristan ile birleşmesi istendi. Ancak 19 Şubat'taki Yugoslavya Komünist Partisi Politbürosu toplantısından, Moskova'nın talimatına uymama kararı çıktı. Tito ve Politbüro'ya göre o dönemde Bulgaristan ile bir federasyon kurulması gerekli değildi.[27] Bu anlaşmazlık, Yugoslavya'yı SSCB'nin gözünde bitme noktasına getirmişti. 28 Haziran 1948'de toplanan Kominform'un ikinci toplantısında beklenen oldu ve Yugoslavya birlikten çıkarıldı.[28]

Ancak bu dışlanmanın Yugoslavya iç politikasında da yansımaları oldu. Devletin üst kademelerindeki Kominform'u savunanların ve Stalinistlerin sayısının fazlalığı, artık Tito için sorun teşkil ediyordu. Bu durum Yugoslavya'daki sosyalist sistem için bir tehdit gibi görünüyordu. Kominform'dan çıkarılma Tito'nun kararlılığını etkilemediği gibi ülkede Sovyet yanlılarıyla Stalinistler üzerindeki baskısının artmasına neden oldu. Bu süreçte hem Yugoslavya Komünist Partisi içerisinde hem de devletin önemli kademelerinde bulunan Kominformistler ve Stalinistler kısa sürede tasfiye edildi.[29]

Bu dönemde Tito, Kominform'dan kopmakla birlikte ilk etapta Stalin ile keskin bir mücadeleyi tercih etmedi ve bunun yerine Batı Blokunun yardımını alarak gücünü korumaya çalıştı. Ayrıca Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki genişleme siyaseti ciddi darbe yedi ve Tito'nun önceliği olmaktan çıktı. Tito için ülke içindeki rejimi ve federal yapıyı korumak öncelikli hale geldi. Yugoslavya böylece hem federal hem de sosyalist yapısıyla aslında Sovyetler Birliği'ne en fazla benzeyen devlet olmasına karşın Moskova karşıtı bir yapılanmaya yöneldi.[30]

Ama aynı süreçte Sovyetler de Tito aleyhine Batı yanlısı olduğu ve kapitalizmin iş birlikçisi olduğu yönünde propagandaya başladı. Bu arada Batı da sosyalist blokun parçalanacağı konusunda umuda kapılmıştı. Ancak Batı'nın sosyalist bloktan beklediği dağılma hemen gerçekleşmedi. 1950'lere kadar Yugoslavya dışında başka kopuş yaşanmadı. Yugoslavya'nın bu erken kopuşu ve ortaya çıkan yeni

[22] Constantin Iordachi, "Socialist Infrastructure and Its Afterlife: Romania's Danube–Black Sea Canal," in *Flowing Progress: Transforming the Danube through Infrastructure*, ed. Stefan Dorondel and Luminita Gatejel (West Lafayette, IN: Purdue University Press, 2025), 123.
[23] Sander, *Siyasi Tarih*, 215.
[24] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 316.
[25] Svetozar Rajak, "From Regional Role to Global Undertakings: Yugoslavia in the Early Cold War," in *The Balkans in the Cold War*, ed. Svetozar Rajak et al. (London: Palgrave Macmillan, 2017), 66.
[26] Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği," 1370.
[27] Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği," 1380.
[28] Uçarol, *Siyasi Tarih*, 952; Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği," 1383–1385; Sander, *Siyasi Tarih*, 215.
[29] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 348.
[30] Hasan, "Yugoslavia's Foreign Policy," 92.

sosyalist anlayış, diğer Balkan sosyalizmlerine yansımadığı gibi, genel anlamda dünyadaki diğer sosyalist ülkeler için de bir model olarak görülmedi.

Yugoslavya'nın koptuğu 1948'den 1950'lere kadar Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta Sovyetlere olan bağlılık devam etti ve hatta Arnavutluk Yugoslavya'ya en sert tepkiyi gösteren devlet olarak dikkat çekti.[31] Yugoslavya'nın kopuşu Sovyetler Birliği'nin Balkanlardaki siyasi gücüne çok büyük bir zarar vermese de ikinci tür sosyalizmin doğmuş olması diğer ülkeler tarafından yakından izlendi.

Tito önderliğindeki Yugoslavya, Stalinist Sovyet etkisinden ilk çıkan Balkan devleti oldu. İki güçlü karizmatik ve ideolojik lider olan Stalin-Tito anlaşmazlığı Yugoslavya'nın ayrı bir sosyalizm modeline yönelmesine yol açtı ve Yugoslav devletinin Sovyet etkisini kırması sonucunu doğurdu. Yugoslavya'nın bu denli erken kopuşu komünist blok açısından ilk büyük hayal kırıklığı olarak tarihe geçti.

Soğuk Savaş Döneminin erken yıllarında Balkanlardaki sosyalist rejimlerin en önemli ortak yanı, Sovyet etkisinin güçlü olarak hissedilmesi ve tek partili sistemler olarak Stalinist yöntemleri kullanmalarıydı. Ama yine de sosyalizmin doğuşundan hemen sonra ilk kopuş gerçekleşmiş ve Yugoslavya iç ve dış politikada Sovyetlerden farklı bir çizgiye yönelmişti.

2. Sosyalizmin Olgunlaşması ve Kurumsallaşması (1950'ler)

1948 yılında Kominform'dan çıkarılan ve kendine özgü bir sosyalizm modeline yönelen Yugoslavya'da, 1950'li yıllarda işçi sınıfına dayanan öz yönetim sistemi daha da geliştirildi ve ideolojik açıdan sosyalizmin yeni bir yorumu üretilmiş oldu. Aynı yıllarda Romanya ve Bulgaristan'da Sovyet tipi merkezî planlama devam etti. Arnavutluk ise daha da keskin bir politikaya yönelerek en katı Stalinist modeli inşa etti. Bununla yetinmeyen Enver Hoca, ülkesini tamamen dışa kapalı hale getirdi ve sıkı bir izolasyon uyguladı. 1953 yılında Stalin'in ölmesi ve yerine Kruşçev'in geçmesinin sonuçları ancak 1960'larda kendisini gösterecekti.[32]

Yugoslavya, Tito'nun etkisiyle 1950'li yılların başında da Batı dünyasıyla olan ilişkilerini geliştirmeye devam etti. 1951 yılında ABD ile imzalanan yardım antlaşması, Stalin'e de bir gözdağı niteliği taşıyordu. Tito, Sovyetler'in baskısından kurtulmak için iç politikada zor durumda kalacak olsa da ABD ile yakınlaşmayı tercih etti.

Ancak başta Yugoslavya olmak üzere, tüm Balkan sosyalizmleri üzerindeki Sovyet baskısı, Stalin'in 5 Mart 1953 tarihindeki ölümüyle önemli ölçüde azaldı. Tito da böylece hem iç politikada hem de dış politikada daha rahat hareket edebileceği alan bulabildi.

Aslında Tito'nun Sovyetler'den ne denli koptuğunu gösteren asıl gelişme, Stalin'in ölümünden sadece bir hafta önce yaşandı. Yugoslavya'nın yer aldığı Balkan Paktı, 28 Şubat 1953'te kuruldu ve Yugoslavya, bu pakta katılarak NATO üyesi iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan ile aynı ittifakta yer almayı kabul etti.[33] Yugoslavya'nın bu pakta katıldığı tarih dikkate alındığında, Tito'nun Stalin'in baskısını pek de önemsemediği görülüyordu.

Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından Sovyetler Birliği'nin yeni lideri Nikita Kruşçev oldu. Kruşçev, dış politika konusunda Stalin'den farklı düşünüyordu. Yugoslavya'nın Kominform'dan dışlanmasını, Yunanistan komünistlerinin yalnız bırakılmasını ve Türkiye'nin Batı Bloğuna daha çok yakınlaşmasını Stalin döneminin yanlış dış politika hamleleri olarak görülüyordu.[34]

Tito'nun Batı Bloku ülkeleriyle yakınlaşması, Kuruşçev'in sosyalist bloku toparlama çabalarına ciddi bir darbe vurmuştu. Bununla birlikte Tito da Batı Bloku ile olan ilişkilerini beklediği kadar derinleştirmedi.[35] Sovyet baskısından kaçarken, Batı'nın güvensiz politikalarıyla karşı karşıya kalan Tito, yeni bir politikaya yöneldi. Tito için Arap dünyası, Afrika ve Uzak Doğu ülkeleri, üzerinde düşünülmesi gereken bir coğrafya idi. Buralarda bağımsızlık mücadeleleri başlamış ve anti-sömürgeci politikalar ön plana çıkmıştı. Tito ilk olarak Mısır'da yönetimi ele geçiren Albay Cemal Abdülnasır ile

[31] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 355.
[32] Sander, *Siyasi Tarih*, 332.
[33] Balkan Paktı için bkz. Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye* (Ankara: İmge Yayınevi, 2018), 134–144.
[34] Abraham Ascher, *Kısa Rusya Tarihi*, trans. Yavuz Alogan (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 263–265.
[35] William Taubman, *Khrushchev: The Man and His Era* (London, 2009), 340–343.

yakınlaştı.[36] Dış politikadaki benzer endişeler Tito ile Nasır'ı bir araya getirmişti. Bu yakınlaşma kısa sürede bağımsızlıklarını yeni kazanan Asya ve Afrika ülkelerine de yansıdı. Sonuçta 1955 yılında Bandung Konferansı toplandı ve bu konferansta sömürgeciliğe karşı çıkmak ve iki süper devletin başını çektiği bloklara katılmama konularında uzlaşmaya varıldı. Bu konferans, 1961 yılında oluşan Bağlantısızlar Hareketi'nin öncüsü olacaktı.[37]

Yugoslavya'da Moskova ile ilişkilerin neredeyse durma noktasına geldiği ve Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve siyasi baskısının arttığı 1950'li yıllarla ilgili bir genel değerlendirme yapıldığında, Yugoslavya bu zaman diliminde kendine özgü bir sosyalizme yöneldi. Bu sistemde fabrikalar devlet mülkiyetinde kalıyor, ancak işletmeler işçi konseyleri tarafından yönetiliyordu. Ayrıca yerel yönetimlere daha fazla yetki veriliyor ve merkezî planlamada ise kısmen de olsa bir gevşemeye gidiliyordu. Bu arada ABD'den de yardım gelmeye başlamıştı.[38]

Aslında Yugoslavya'da uygulanan sosyalizm, Marksist teoriye daha uygun görünüyordu. Sovyet tarzı bürokratik sosyalizm yerine katılımcı ve işçi sınıfının söz sahibi olduğu katılımcı bir sosyalizm anlayışı tercih edilmişti.

1953 yılında Stalin'in ölümünün sonuçları Romanya'da da görüldü. Aslında Romanya, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra topraklarında Sovyetler Birliği askerlerinin bulunmasına rağmen diğer sosyalist ülkelere göre farklı bir yönetim anlayışını benimsemişti. Komünist Partisi lideri Gheorghiu Dej'in yönetimindeki Romanya, daha başlangıçtan itibaren hem Moskova'ya bağlı hem de bağımsız bir ülke gibi davranmaya başladı. Romenlerin kendilerini Slav değil, Latin kökenli olarak görmeleri,[39] tarihten kaynaklanan bir Romen-Rus iş birliği geleneğinin bulunmaması, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Romen-Sovyet ilişkilerinin bozuk olması ve daha da önemlisi baskı sonucunda Besarabya, Herta ve Bukovina'nın Sovyetlere terk edilmesi Sovyetler'den bağımsız bir politikaya yönelimde etkili olmuştu.[40]

Bununla birlikte Romanya, 1950'li yılların ortalarından itibaren Sosyalist blokun lideri olarak SSCB'nin yanı sıra Çin Halk Cumhuriyeti'ni de dikkate almaya başladı. Başbakan Stoica döneminde Fransa ve İtalya ile de ilişkilerin geliştirilmesinin yolları arandı ve hatta Güney Amerika'daki devletlerle de yakınlaşma siyaseti izlendi. Ancak Latin Amerika ile ilişkilerin gelişmesinin iç politikada yansımaları oldu. Sosyalist yönetime karşın Romen milliyetçiliği ön plana çıktı ve bürokraside milliyetçi unsurlar kendilerine yer bulmaya başladı. Romanya Batı'ya açılırken, evrensel sosyalizm yerine millî niteliği daha baskın olan bir komünist sistem inşa etmeye yöneldi. Moskova-Pekin çatışmasının daha belirgin hale geldiği 1950'lilerin sonlarında, Romanya'nın Çin ile ilişkileri de Sovyet yönetimini rahatsız edecek boyutlara ulaştı.

Bulgaristan, 1950'li yıllara, 1948 yılında somutlaşan Stalinist uygulamalarla girdi. Bu dönemde 1949 yılında Dimitrov'un ölümünün ardından, yerine Vasil Kolarov atandı. Ancak sağlık sorunları yaşayan Kolarov'un başa geçmesi liderlik krizini daha da derinleştirdi ve Traicho Kostov'un öne çıkmasına yol açtı. Ancak Komünist Parti içindeki sert rekabet Kostov'un sonunu hazırladı. Kostov'un partiden ihraç edilmesi ve idamı, Sovyet yanlısı ideolojik anlayışın bir daha sarsılmayacak kadar güçlenmesi sürecini başlattı. Bu yeni dönemde parti başkanı olan ve başbakanlık görevini üstlenen Vilko Çervenkov, ülkede Sovyet modeli doğrultusunda sosyalizmi inşa etme işine soyundu. Eğitim ve kültürden, ekonomiye, sanattan askerliğe kadar yaşamın hemen her alanında devlet ve toplum, Sovyet modeline göre yeniden şekillendirildi. Aynı süreçte Sovyetler Birliği'nden gelen danışmanlar tayin edildi ve Sovyet etkisi daha da derinleştirildi.[41]

5 Mart 1953'te Stalin'in ölümü tüm dünyada olduğu gibi Balkan sosyalizmleri açısından bir dönüm noktası olmuştu. Stalin'in ölümü Bulgaristan'daki yönetim anlayışını da yakından etkiledi. Bu yeni dönemde Sovyet etkisi görece azalmaya başladı. Sovyet danışmanların çoğu ülkeden ayrıldı ve Sovyetlerin Bulgar ekonomisindeki etkisini artıran anonim şirketler dağıtıldı.

[36] Tito-Nasır yakınlaşması ve siyasal sonuçları için bkz. Ali Erken, "Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu: 1955–1967," *History Studies* 10, no. 3 (2018): 53–64.
[37] Bağlantısızlar Hareketi için bkz. Uçarol, *Siyasi Tarih*, 959–960.
[38] Uçarol, *Siyasi Tarih*, 952.
[39] Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 102.
[40] Sander, *Siyasi Tarih*, 347.
[41] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 352.

Stalin'in bütüncül politik anlayışı onun ölümünden sonra terk edilmeye başlandı. Bunun bir yansıması olarak Çervenkov, gözden düştü ve Komünist Parti genel sekreterliği görevine Todor Jivkov getirildi.[42] Genç ve dinamik bir siyasetçi olan Jivkov'un parti genel sekreterliğini üstlenmesiyle yeni bir dönem başlamış oldu.[43]

Bulgaristan'da yeni bir parti örgütlenmesi çıkmasına karşın bu değişiklik Sovyetler ile olan ilişkilere yansımadı. 1950'li yıllarda Bulgaristan, Sovyetler'den aldığı teknik destekle ekonomik anlamda atılım yaşamaya başladı. Öyle ki 1958 yılında Bulgaristan, Sovyetler Birliği'nden sonra tarımın kolektifleştirilmesini tamamlayan ilk devlet olduğunu ilan etti. Aynı yıl, kolektif çiftliklerde yapılan reformlarla çiftliklerin sayısı azaltıldı ve tarımsal üretimde daha merkezi bir yapı ortaya çıktı. Bütün bunların yanı sıra Kruşçev'in politikaları Bulgaristan üzerinde de etkili oldu. 1956 yılından itibaren siyasi baskılar görece hafifledi, ekonomik alanda kısmi bir yumuşama başladı ama tüm bu değişim çabaları ihtiyatlı bir şekilde gerçekleştirildi.

1950'lerde Arnavutluk, kökleri 1948 yılındaki Tito-Stalin ayrılığından kaynaklanan politik ve ekonomik tercihleri hayata geçirdi. Enver Hoca, Moskova-Belgrat anlaşmazlığında Stalin'i destekledi. Hatta Yugoslavya'yı revizyonist olarak ilan etti. En katı Stalinist yıllar olarak belirtilen 1950'li yıllarda Stalin'in ölümü dahi Arnavutluk'u sosyalizmden soğutmadı ama Moskova'dan uzaklaştırdı.[44] Bu dönemde diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi tarım kolektifleştirildi, ağır sanayi alanında yatırımlara öncelik verildi ve devlet eliyle merkezî bir kalkınma modeli tercih edildi. Bu merkeziyetçi model, siyasal sistem üzerinde de etkili oldu. Muhalefetin tamamen tasfiye edildiği bu yıllarda güvenlik aygıtı güçlendirildi ve totaliter uygulamalar ön plana çıktı.

Bu arada Batı Bloku tarafından NATO'nun kurulması, SSCB'yi hareket geçirmişti. Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloku ise 14 Mayıs 1955'te kurulan Varşova Paktı ile NATO'nun karşısındaki yerini aldı. Varşova Paktı'nda Romanya, Arnavutluk ve Bulgaristan gibi Balkan devletlerinin yanı sıra Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan ve Polonya da yer alıyordu.[45]

3. İdeolojik Farklılaşma ve Milli Sosyalizmlerin Ortaya Çıkışı (1960'lar)

1960'lı yılların en önemli özelliği tüm dünyada üçüncü dünya ülkelerinde anti-sömürgeci eğilimlerin artmasıydı. Üçüncü dünya ülkelerinin ön plana çıkması Yugoslavya'nın uluslararası alandaki gücünü de olumlu yönde etkiledi. Tito'nun geliştirdiği ve Yugoslavya'nın önderliğini yaptığı Bağlantısızlar Hareketi, bu süreçte daha da güç kazandı ve Batılı büyük devletler sömürgeleriyle olan ilişkilerini gözden geçirmek durumunda kaldı. Yugoslavya örneği, pek çok ülkeye Batı ve Doğu Bloku ile tümüyle bütünleşmeden de varlıklarını koruyabileceklerini gösterdi.

Yugoslavya 1960'lı yıllarda Bağlantısızlar Hareketinin lideri olmakla kalmadı. Aynı zamanda Batı ile olan ekonomik ilişkiler geliştirildi ve pek çok Yugoslavya vatandaşı Batı Avrupa ülkelerine işçi olarak gönderildi. Bu bir anlamda dışa açılma demekti. Aynı yıllarda turizm gelişti ve devlet harcamaları için bir kaynak oluşturdu. Genel anlamda 1960'lı yıllarda Yugoslavya, Doğu Blokunun Batı'ya en fazla açılan ülkesi haline geldi ve bunun ekonomik ve toplumsal yansımaları oldu. Bu süreçte piyasa mekanizmalarına daha fazla yer verildi. İşletmeler üzerindeki devlet kontrolü yumuşatıldı ve özerk alanlar genişletildi. Diğer olguların da etkisiyle dış ticaret hacmi büyüdü. Bu da ülkede görece bir kalkınmaya neden oldu.

Romanya'da 1963'ten itibaren milli sosyalizme doğru gidiş daha da somutlaştı. Bu anlayış ekonomiye de yansıdı ve Romen hükûmeti kendi hammadde kaynaklarını ve petrol gelirlerini özgürce kullanmaya yöneldi.[46] Romanya Komünist Partisi'nin ilk Genel Sekreteri olarak görev yapan Gheorge Gheorghiu-Dej 1965 senesinde öldü ve yerine Nikolay Çavuşesku geçti. Çavuşesku iktidara geldiği ilk yıl yeni bir anayasa ile ülkenin adını Romanya Halk Cumhuriyeti olarak değiştirdi. Çavuşesku'nun iktidara gelmesiyle birlikte sosyalizmin temel özellikleri korunurken millî egemenliğe dayanan bir sistem de öne

[42] Ateş, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar," 87.
[43] 1954 yılından itibaren ülkeyi yönetecek olan Jivkov döneminde Bulgaristan Sovyet Yönetimine sıkı sıkıya bağlı bir politika izledi. Mehmet Seyfettin Erol, "Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar (1945–1989)," içinde *Balkanlar El Kitabı*, cilt 1, ed. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ (Ankara: Karam ve Vadi Yayınları, 2007), 670.
[44] Ateş, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar," 90.
[45] Sander, *Siyasi Tarih*, 244.
[46] Sander, *Siyasi Tarih*, 348.

çıkarılmaya başlandı.[47] Çavuşesku 1966'dan itibaren ekonomik, politik ve askerî alanlarda bağımsızlığı savunarak Sovyetlere karşı direnişi daha somut hale getirdi ve Batı ile olan ilişkileri daha da geliştirmeye çalıştı.

Çavuşesku, Doğu-Batı gerginliğinin azalmış olmasının da verdiği cesaretle sosyalist ülkelerde artık Sovyetler askerinin bulunmaması gerektiğini, var olan Sovyet askerlerinin masraflarının Moskova tarafından ödenmesi gerektiğini ve Varşova Paktı kuvvetlerinin başkomutanlığının üye ülkeler tarafından sırasıyla yapılmasını savundu. NATO ve Varşova Paktı gibi oluşumların kapatılması gerektiğini gündeme getiren Çavuşesku, 1968 yılında Çekoslovakya'nın Sovyet birlikleri tarafından işgal edilmesi karşısında daha ihtiyatlı bir politikaya yöneldi. Bununla birlikte bu işgali açıkça eleştiren tek Varşova Paktı ülkesi de Romanya oldu. Ama Çekoslovakya'nın işgali, Sovyet tehdidinin ne derece ciddi olduğu konusunda da Çavuşesku'ya bir ihtar niteliği taşıyordu. Bu nedenle Romanya, tam olmasa da Moskova'ya kısmen tekrar bağlı hale geldi.[48]

Bununla birlikte Balkanlar, 1960'larda hala sosyalizm ağırlıklı bir coğrafî bölge olarak görünüyordu ama artık Doğu Bloku içinde onarılmaz bir çatlak oluşmuştu. Bu çatlak Sovyet ordusunun Çekoslovakya'ya müdahalesi sonucu daha da derinleşti. Sovyet ordusunun Çekoslovakya'ya müdahalesi ve Prag Baharı[49] adı verilen reform sürecini sert bir biçimde bastırması Romanya tarafından kınanmış, ardından da uyarı olarak nitelendirilmişti. Sonuçta söz konusu müdahale, Çavuşesku Romanya'sının Sovyetlerden kopuş sürecini hızlandıracaktı.

1960 yılında Todor Jivkov, ekonomik gelişmeyle ilgili yeni bir kalkınma planı duyurdu. Ancak bu plana, gerçekçi olmadığı yolunda gelen eleştiriler üzerine, kısa bir süre sonra hedefler düşürüldü, 1963 yılına gelindiğinde ise plan tamamen terk edildi. Deneme aşamasında kalan plan, tarım sektörü başta olmak üzere Bulgar ekonomisine büyük zarar verdi ve ciddi krizlere yol açtı. Sovyet modelinin sıkı takipçisi olan Bulgaristan'da hükûmet, 1965 yılında ekonomide şeffaflığı arttırmak amacıyla bir dizi reform başlattı.[50] Ekonomide karar alma süreçlerini merkeziyetçi yapıdan kısmen uzaklaştırarak daha esnek bir yönetim modeli oluşturmayı hedefliyordu. Ancak, 1968 yılında Çekoslovakya'nın Sovyet ordusu tarafından işgali ve "Prag Baharı" olarak bilinen reform hareketi, Bulgaristan'daki ekonomik reformların gözden geçirilmesine yol açtı ve program durma noktasına geldi.

Aslında Balkanlarda Sovyetlerin müdahalesini destekleyen tek devlet Bulgaristan olmuştu. Bu destek Bulgaristan'ın Sovyetlerin en sadık müttefiki olduğunu somutlaştırdı. Bulgaristan'ın reform sürecinden vazgeçmesine ve ekonomide katı merkeziyetçiliğe geri dönülmesine neden oldu. Parti yönetimi, sadece ekonomik politikalarda değil, aynı zamanda siyasi açıdan da daha sert ve merkeziyetçi bir tutum benimsemeye başladı.[51]

Stalin'in ölümü ve Kruşçev'in yeni lider olarak belirmesi, Arnavutluk'un Sovyetler ile olan ilişkilerini olumlu yönde etkilemedi. Kruşçev'in merkezî otoritenin bazı yetkilerini tabana yayma, daha doğrusu yerel yönetimlerle paylaşma politikası, Enver Hoca tarafından sert biçimde eleştirildi. Bu Stalinizmden vazgeçmek demekti ve Arnavutluk'un bunu kabul etmesi mümkün görünmüyordu. Bu arada 1950'li yılların sonlarında Çin'in Sovyet modeline bir başka seçenek olarak belirmesi ve Arnavutluk'un bu yeni sisteme yönelmesi, 1961 yılına gelindiğinde SSCB-Arnavutluk arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirdi.[52] Hatta Sovyet yönetimi Arnavutluk'a yapmış olduğu askerî ve ekonomik yardımı durdurdu. Bu da Arnavutluk'u Çin'e iyice yaklaştırdı.[53]

Artık Arnavutluk için yeni yol arkadaşı Çin idi. Bununla birlikte ilişkiler, 1968'e kadar beklenen oranda gelişmedi. Ancak Sovyetlerin Çekoslovakya'ya müdahalesi bütün dengeleri alt üst etti. Bazı ülkeler kendilerine de benzer bir müdahalenin yapılabileceğinden endişe duyarak, Sovyetler ile olan ilişkilerinde daha ihtiyatlı bir politikaya yönelirken Arnavutluk, tam tersi bir anlayışla Sovyetler'den

[47] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 303–304.
[48] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 563.
[49] Detaylar için bkz. György Dalos, "The Brief Prague Spring of 1968," in *On a Long Way to Democracy: From Berlin to Gdansk via Budapest and Prague*, ed. György Dalos, Ilko-Sascha Kowalczuk, and Jean-Yves Potel (Brussels: ETUI, 2023), 123–150.
[50] Pavel Pisarev, "To Communism and Back Again," *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe* 9, no. 3 (2006): 27.
[51] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 396.
[52] Birgül Demirtaş Coşkun, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavut Sorunu," in *Balkan Diplomasisi*, ed. Ömer E. Lütem and Birgül Demirtaş Coşkun (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001), 69–70.
[53] Ateş, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar," 90.

kopma noktasına gelmişti. Öyle ki söz konusu müdahaleyi protesto eden Arnavutluk, aynı yıl ve Varşova Paktı'ndan ayrıldı.

Varşova Paktı'ndan ayrılan Arnavutluk için hem sosyalist kalıp hem de Sovyet müdahalesini savuşturmanın anahtarı Çin Halk Cumhuriyeti oldu. 1960'lı yılların başından itibaren gelişmeye başlayan Arnavutluk-Çin ilişkileri, 1968 yılından itibaren hız kazandı ve Balkanlar üzerindeki Çin etkisini arttırdı. Arnavutluk, 1960'ları da sosyalizmi inşa etmekle geçirdi. Bu kez Sovyetler Birliği değil, Çin Halk Cumhuriyeti'nin desteğine mazhar oldu. Özel mülkiyet neredeyse tümüyle ortadan kaldırıldı. Dinî kurumlara karşı sert önlemler alındı ve 1967 yılında dinsiz bir ülke olduğu ilan edildi.[54] Arnavutluk bu bağlamda dünyanın ilk dinsiz ülkesi olarak tarihe geçti. Stalin 1953'te ölmüştü ama Arnavutluk, Sovyetler ile mukayese edilmeyecek şekilde Stalin yöntemlerine sadık kalmıştı.
1960'lar genel anlamda Doğu ile Batı arasında bir denge arayışı ile geçti. Bu kısmî yumuşama, sosyalist ülkelerin içlerine dönmelerinde etkili oldu. Bu bağlamda diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi Balkan sosyalizminde de ekonomik ve sosyal reformlara yönelim ağırlık kazandı. Kısmen de olsa liberalist eğilimler görüldü. Bu süreçte Arnavutluk dışa kapanma politikasını devam ettirdi. Diğer yandan 1968 yılından itibaren Fransa'da başlayan öğrenci hareketleri Balkanlar'da da etkili oldu. Gençlik merkezli muhalif hareketler hem Doğu hem de Batı ülkelerini sarstı. Ama sosyalizmin tek parti yönetimi ve otoriter-totaliter sistemi, öğrenci olaylarının etkisini Batı'ya nazaran azalttı ya da görünür olmaktan çıkardı. Bununla birlikte Batı ile olan ilişkilerde başlayan yumuşama ve yapılan reformlar yüzünden sistem esnek ama bir o kadar da kırılgan hale geldi.
Ancak Balkan sosyalizmleri üzerinde asıl etkili olan olay 1968 yılında Sovyetlerin Çekoslovakya'ya askerî müdahalesi oldu. Prag Baharı adı verilen reform sürecine Sovyet müdahalesi, Balkan devletleri arasında farklı tepkilerin doğmasına yol açtı. Bu süreçte Bulgaristan'ın Sovyetler ile bağları daha güçlü hale gelirken, Romanya kendini gözden geçirmeye başladı. Yugoslavya'nın kopuşunun haklılığı bir anlamda kanıtlanırken en sert tepkiyi Arnavutluk gösterdi.

Özetle 1960'lı yıllarda Yugoslavya'nın uluslararası ilişkilerde itibarının arttığı yıllarda, Sovyetlerin Balkanlar'daki etkisi sarsılmaya başladı. Todor Jivkov'un başbakan olduğu Bulgaristan, 1960'lar boyunca Sovyetlerin en sadık müttefiki olma konumunu korurken, Gheorghe Gheorghiu-Dej ve onun ardından başa geçen Nikolay Çavuşesku döneminde Romanya, Moskova'dan görece bağımsız politika izlemeye başladı. Ama 1960'ların asıl şaşırtıcı gelişmesi Arnavutluk'ta yaşandı. Sıkı bir Stalinist olan ve dış dünyaya kapanan Arnavutluk, Sovyetler Birliği ile olan bağlarını kopardı ve Çin ile yakınlaştı. Mao Zedung önderliğindeki köylü devrimi ile sosyalizmde yeni bir seçenek olarak beliren Çin Halk Cumhuriyeti, bu süreçte sadece Arnavutluk için değil, sanayileşmemiş ve işçi sınıfı güçsüz ama sosyalizme yönelmiş ülkeler için bir model olarak ön plana çıktı.

4. İstikrar Arayışları ve Sistemin Sertleşmesi (1970'ler)

1970'lerde Yugoslavya'da federal yapı varlığını korurken etnik gerilimler görülmeye başladı. Bu süreçte Yugoslavya'daki sistemin en büyük güvencesi karizmatik bir lider olan Josip Tito oldu. Bununla birlikte 1970 yılında baş gösteren dünya çapındaki ekonomik bunalım, Yugoslavya'yı da etkiledi. Bu krizin etkisindeki Yugoslavya'da yine temel aktör Tito oldu. Tito, bu süreçte yeni anayasa hazırlıklarına girişti. Tito önderliğinde hazırlanan Yugoslavya'nın son anayasa taslağı, 21 Şubat 1974'te kabul edildi.[55] Yeni anayasayla öz yönetim modelinin bünyesinde yer alan hemen her yapının kuvvetlendirilmesinin yanı sıra, federasyonu oluşturan cumhuriyetlerin halklarının arasında eşitliği sağlamak hedeflendi. Bu süreçte bütün ekonomik ve politik karar alma süreçlerinde, işçi sınıfına öncelik verilmesi yoluna gidildi ve böylece merkezî yönetimin yetki alanları daraltıldı, cumhuriyetlerin gücü artırıldı. Yine aynı anayasa ile Kosova ve Voyvodina gibi özerk bölgelere de yeni yetkiler verildi. [56]

Tito ve Kardelj'in önderliğini yaptığı yeni anlayışı yansıtan 1974 Anayasasına yönelik tepkiler gecikmedi. Özellikle Sırp milliyetçisi olan çevreler, merkezî yapının güçlendirilmesini savunuyor ve cumhuriyetlere tanınan yetkilerin devletin parçalanmasına giden yolu açtığına inanıyorlardı. Kısacası

[54] Edwin E. Jacques, *The Albanians: An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, vol. 2 (North Carolina, 2009), 446–449.
[55] Dragoljub Drovic, ed., *The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia* (Belgrade, 1974), 5.
[56] Seth G. Jones, Jeremy M. Wilson, Andrew Rathmell, and K. Jack Riley, *Establishing Law and Order after Conflict* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2005), 29.

1974 Anayasası çerçevesinde yapılan düzenlemeler kısa vadede istikrarı sağlamıştı ama uzun dönemde federal devletin dağılmasını kolaylaştıran etkenleri de yaratmıştı.

Romanya'da ise Çavuşesku gücünü daha artırdı ve ülkede sosyalizmi kendi kişisel gücüyle korumaya yöneldi. Çavuşesku'nun 1960'larda Sovyetlerden bağımsız olarak yürüttüğü bağımsız dış politika, 1970'lerde de devam etti. Çekoslovakya'nın işgalini kınayan ama yine de Moskova'ya bağlı kalan Çavuşesku, 1970'lerde Afrika, Latin Amerika ve Asya ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini daha da geliştirdi.[57] Diğer yandan Çin ile olan bağlarını da güçlendirmeye çalışan Romanya'da, önemli ölçüde ekonomik yatırımlar hayata geçirildi. COMECON'un[58] kendisine biçtiği role göre bir tarım ülkesi olması gereken Romanya, Çavuşesku'nun tercihleriyle ağır sanayide önemli adımlar attı. Çavuşesku'nun ekonomik politikaları kısa sürede meyvelerini vermeye başladı ve Romanya'da refah düzeyi hızla yükseldi. Bu arada 1970-1978 yılları arasında ABD'yi dört kez ziyaret eden Çavuşesku, Sovyetler tarafından kuşku duyulan sosyalist liderlerden biri oldu.[59]

Romanya'nın Çin ve Kuzey Kore ile ilişkilerini geliştirmesinin iç politikada da yansımaları oldu. Ülkedeki sosyalist sistem daha da otoriterleşti, sansür ve toplum üzerindeki kontroller arttı. Ancak ekonomik sorunlar artmıştı. Bu nedenle büyük sanayi projeleri devam ettirildi ve dış kredilerle daha hızlı bir kalkınma modeli benimsendi. Ancak 1973 yılındaki petrol krizi[60] pek çok ülke gibi Romanya'nın bütün hedeflerinin sapmasına yol açtı.

Bu arada Çavuşesku ve ailesi etrafında bir lider kültü oluşturuldu. Aslında bu Balkan sosyalizmleri için ilk kez görülen bir durum değildi. Zira 1970'lere gelindiğinde Tito ve Enver Hoca gibi liderler ülkelerinin kaderini belirlemeye başlamışlardı. Şimdi Çavuşesku da artık Romanya'nın karizmatik liderlerinden biriydi.

Bulgaristan belki de bölgenin en istikrarlı ülkesi olarak öne çıktı. Bu istikrarda Sovyet yardımlarına en fazla mazhar olan ülke statüsünde bulunmasının rolü büyüktü. Yeniden merkezîleşme ve ideolojik gayretlerin etkisiyle 1971 yılında yeni bir anayasa ve yeni bir parti programı üretildi. 1971 Anayasası ile merkeziyetçilik kurumsallaşırken parti de yeni programla Marksizm-Leninizm'in temel ilkelerine sıkı sıkıya bağlı hale getirildi. 1970'lerdeki uygulamalarla yaşam standardı yükseldi, eğitim ve sağlık hizmetleri daha da yaygınlaştırıldı. Sanayinin gelişmesiyle de kentleşme hızlandı. Bu bağlamda 1970'ler Bulgar sosyalizminin en istikrarlı ve başarılı yılları oldu.[61]

1971'deki anayasa ve parti programı değişiklikleri, Todor Jivkov'u daha da güçlendirirken, devleti de daha sıkı bir şekilde Sovyetlere bağlı hale getirdi. Bu yeni dönemde dış dünyada gerçekleşen hemen her gelişmeyle ilgili olarak Sovyetler Birliği ile Bulgaristan aynı düşüncede oldu ve birlikte hareket etti. Hatta Jivkov daha da ileri giderek Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'ne dahil edilmesini Moskova'ya önerdi. Bu bir sadakat gösterisi idi ama Kruşçev bu teklifi reddetti. Daha sonra yönetime gelen Brejnev de bu öneriyi diplomatik açıdan uygun bulmayıp geri çevirdi.[62]

Bulgaristan aynı yıllarda Batı ile olan ilişkilerini geliştirmeyi de ihmal etmedi. Fransa ve Federal Almanya ile diplomatik ilişkiler kuruldu. Hatta Jivkov, 1975 yılında Vatikan'ı ziyaret ederek Katolik dünya ile ilişkileri normalleştirme yoluna gitti.[63] Jivkov, dış politikadaki ılımlı tavrını içeride göstermedi. Muhalif hareketleri bastırdı ve ekonomik olarak görece iyi gidişi kullanmayı bildi. Ekonomik alanda atılan bu adımlar, Bulgaristan'da toplumsal huzuru da beraberinde getirdi. Bu yüzden 1970'li yıllarda muhalefet hep cılız kaldı, bu zayıf hareketler de hemen bastırıldı.

Jivkov'un iç politikadaki sertlik yanlısı tavrı, toplumsal hareketlerle sınırlı kalmadı. Bulgaristan Komünist Partisi içinde kendi liderliğine karşı gelişen muhalefeti de sindirdi. 1970'li yıllarda parti

[57] Robert R. King, "Romania's Struggle for an Autonomous Foreign Policy," *The World Today* 35, no. 8 (1979): 344.
[58] Council for Mutual Economic Assistance, Moskova merkezli olarak 1949'da kurulan COMECON, daha küçük ölçekli Doğu Avrupa ülkeleriyle ekonomik iş birliği yapmak ve ilişkileri ilerletmek amacıyla kurulmuştur. Funda Keskin, "COMECON," içinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 501.
[59] Paschalis Pechlivanis, *America and Romania in the Cold War: A Differentiated Détente, 1969–80* (London and New York: Routledge, 2019), 59.
[60] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 725–728.
[61] Michael Kelleher, "Bulgaria's Communist-Era Landscape," *The Public Historian* 31, no. 3 (2009): 44.
[62] R. J. Crampton, "Bulgaria under Communist Rule 1944–1989", *A Concise History of Bulgaria*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 195.
[63] Boris Vukicevic, "The Foreign Policy Doctrine of the Holy See in the Cold War Europe: Ostpolitik of the Holy See," *The Turkish Yearbook of International Relations* 49 (2018): 133.

kademelerinde sık sık değişikliğe gitti ve rakiplerini bertaraf etti. Ayrıca aynı anlayıştan hareketle partiden kitlesel ihraçların yapılmasını sağladı. Bulgaristan Komünist Partisi'nde güçlü olmak, ülkede de iktidarını korumak anlamı taşıdığı için pek çok muhalif tasfiye edildi.[64]

Jivkov döneminde sosyalizmin genel teorisiyle çelişen uygulamalar da görüldü. Özellikle Bulgar milliyetçiliği hiçbir zaman ihmal edilmeyen bir etken oldu. Azınlıklara karşı asimilasyon politikaları 1970'lerde çok daha belirgin hale geldi. Türklere ve Pomaklara zorla Bulgar isimleri verildi. Hatta Türk azınlığa mensup olanlara, ülkeyi terk etmeleri konusunda baskı yapıldı ve insan hakları ihlalleri yaşandı.[65]

1960'larda başlayan Arnavutluk-Çin ilişkileri, 1970'lerin sonlarına kadar gelişme kaydetti. Bu aynı zamanda Mao Zedung-Enver Hoca ittifakı olarak da kendisini göstermişti. Ancak Çin'in ABD ile yakınlaşmaya başlaması, daha da önemlisi 1976'da Mao'nun ölümü ilişkilerin seyrini olumsuz yönde etkiledi. Yeni Çin yönetiminin ekonomik destek konusunda Arnavutluk'a vermiş olduğu desteği yerine getirmemesi ilişkileri kopma noktasına getirdi.[66] Böylece 1970'lerin sonlarında Arnavutluk sosyalistleri için yeni bir mihrap olan Çin de bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Bu dönemde Arnavutluk Çin'den tamamen uzaklaştı ve mutlak içe kapanma politikasına yöneldi. 1945'lerden 1970'lerin sonlarına uzanan süreçte Arnavutluk; önce Yugoslavya'dan, ardından Sovyetler Birliği'nden ve en son da Çin'den kopmuştu. Son kopuşun siyasal, toplumsal ve ekonomik sonuçları oldu. Enver Hoca'nın liderliğindeki Arnavutluk, katı Stalinizm'i devam ettirdi, sosyalizm bünyesindeki her türlü revizyonist politikaları reddetti, dış dünyaya kapanarak mutlak izolasyona yöneldi. Dış temaslar en aza indirildi. Bu arada ülke genelinde çok sayıda sığınak inşa edildi ve toplum üzerindeki denetim daha da sıkılaştırıldı.

5. Ekonomik Bunalımlar ve Siyasal Çözülmeler (1980'ler)

1980'li yıllarda Balkan sosyalizmlerindeki çözülme daha da somutlaştı. Özellikle Tito'nun ölümü, sadece Yugoslavya'da değil, tüm Balkanlarda sosyalist sistemlerin sorgulanmasının yolunu açtı. Tito'nun ölümünün ilk yansımaları elbette Yugoslavya'da görüldü. Bu karizmatik ve birleştirici liderin ölümü Yugoslavya'daki federatif yönetimi zayıflattı. Zira Yugoslavya'daki rejimin iki sacayağı vardı. Bunların birincisi sosyalizm, ikincisi ise federalizmdi. Her ikisi de Tito'nun kişiliğinde yükseliyordu. Sosyalist olan diğer Balkan devletleri de nüfus yapısı itibarıyla türdeş değildi ama bunlar Yugoslavya tipi bir federal yapıya yönelmemişlerdi. O halde Yugoslavya'daki çözülme, bu devletlerden farklı olarak iki yapı üzerinden gerçekleşecekti. Federasyon ile sosyalizm birlikte çökecekti.

1980'lere gelindiğinde Yugoslavya'daki cumhuriyetler arasındaki rekabet artmıştı. Sırbistan, kendisi gibi sermayenin ve finansın merkezi olan Hırvatistan ve Slovenya ile ciddi bir çekişme içerisine girdi. Bu aynı zamanda Sloven Kardelj ve Hırvat Tito'ya karşı da bir (Sırp) milliyetçi refleks olarak kendisini göstermişti. Sırplar artık kendi yollarını çizmek istiyorlardı. 1980'de Tito'nun ölümü Yugoslavya'daki bütün taşların yerinden oynamasına yol açtı.

Tito sonrasında Yugoslavya'da dış borçlar hızla arttı, enflasyon yükseldi ve işsizlik büyüdü. Ekonomik bozulma, toplumsal yapıyı sarstı ve federal yapıyı zayıflattı. Bu da milliyetçi hareketleri kamçıladı ve merkezî yönetim sertlik politikalarına yöneldi.

1987'deki seçimlerde iktidarı devralan Slobodan Miloseviç, milliyetçi akımın hedeflerini gerçekleştirmek için Sloven-Hırvat egemenliğini kırmaya yöneldi. Ancak Soğuk Savaş Dönemi henüz sona ermediği için silahlı bir mücadeleyi tercih etmedi. Sırbistan'ın söz sahibi olduğu merkeziyetçi bir Yugoslavya'nın kurulmasına öncelik verdi ve Voyvodina ile Kosova'nın özerkliklerini kaldırdığını açıkladı.[67] Miloseviç, cumhuriyetlerden evvel özerk bölgeleri merkeze bağlamayı daha uygun görmüştü. Ama Yugoslavya artık eski Yugoslavya değildi.

1980'ler Romanya için de iyi geçmedi. Aşırı kemer sıkma politikaları, ekonomik sorunların birikmesine, bu da halkın tepkisine yol açtı. Romanya'da halkın sosyalizme güveni kalmamıştı. Çavuşesku, Romanya Komünist Partisi'nin başına geçtikten sonra hem COMECON hem de Moskova'ya karşı bağımsızlık

[64] J. F. Brown, *The Challenge to Soviet Interest in Eastern Europe: Bulgaria and Czechoslovakia* (London: Royal Institute of International Affairs, 1986), 4.
[65] Nuri Ali Tahir, "Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, no. 41 (2015): 583.
[66] Ekin Deniz Uyğun, *Arnavutluk'un Avrupa Birliği Yolunda Atina Çıkmazı* (İzmir: İzmir Akademi Derneği, 2020), 20.
[67] *The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia* (Belgrade, 1974).

politikası izlemeye çalıştı. Sovyetlere kafa tutan politikaları Çavuşesku'ya Batı'da sempati kazandırmıştı. Ilımlı bir lider olarak tanımlanan Çavuşesku döneminde Romanya, ekonomik anlamda bazı reformlara yönelmesine karşın dışa bağımlılığın önüne geçilemedi. Çavuşesku, Moskova'dan uzaklaşırken IMF'den bile borç almak durumunda kalmıştı.[68]

Özellikle dış borçların artması, sosyalizmin kendisinden kaynaklanan sistemsel sorunlar, halka olumsuz şekilde yansıdı. Dış borçların hızla ödenmesinin hedeflendiği bu dönemde, enerji ve tüketim mallarında kıtlıklar yaşanmaya başladı ve özellikle elektrik yakıt ve gıda tüketiminde sınırlamalara gidildi. Bu tedbirler halkta, rejime ve doğal olarak Çavuşesku'ya olan güvenin ciddi şekilde azalmasına yol açtı. Bu arada 1985'te Sovyetler'de iktidarda Gorbaçov geldi ve 1987 yılında 'glasnost' ve 'perestroyka' adı verilen köklü bir değişim politikasına yöneldi. Söz konusu süreç, ekonomik sıkıntılarla baş etmeye çalışan Romanya'yı da yakından etkiledi. Fabrikalarda işçiler ayaklanmaya başladı ve olaylar Temeşvar'a kadar sıçradı. Temeşvar Rahibinin görev yerinin değiştirilmesine bölgede çoğunluk konumunda olan Macarlar tepki gösterdi. Çavuşesku olayları sert tedbirlerle önlemek istediyse de gösterilerin Bükreş'e sıçramasının önüne geçemedi.[69] Aralık ayı boyunca devam eden toplumsal olaylar, Çavuşesku döneminin sonunu hazırladı. 25 Aralık 1989'da kurulan halk mahkemesinde eşi Elena ile birlikte yargılanan Nikolay Çavuşesku, idama mahkûm edildi ve mahkeme kararı hemen uygulanarak Nikolay ve Elena Çavuşesku çifti kurşuna dizildi.[70] Bu gelişmeler sadece Çavuşesku dönemini değil, aynı zamanda Romanya'da sosyalizmin de sonunu getirmişti.

1980'ler pek çok sosyalist ülkede olduğu gibi Bulgaristan için de iyi geçmedi. Ekonomik büyüme yavaşlamış ve dış borçlar artmıştı. Teknolojik açıdan kendini yenileyememek ve verimlilikteki düşüş Bulgaristan'da ekonomik sorunları ağırlaştırdı. Bu durum da toplumsal muhalefetin gelişmesine yol açtı. Jivkov bu dönemde reformlar yerine, merkezî yönetimi güçlendirmeyi tercih etti. 1970'lerde azınlıklar üzerinde başlayan baskı ve asimilasyon politikası ağırlaşarak devam etti. Sosyalizm açısından pek tartışmalı olan bu kararın alındığı dönemde, özellikle Türkler üzerindeki baskılar arttırıldı. Türk kimliği yok sayıldı, Türklerin isimleri zorla değiştirildi ve Türkçe kamusal alanda yasaklandı.[71] Türk karşıtlığı üzerinden Bulgar milliyetçiliğine sığınan Jivkov, Kasım 1989'da görevden alındı ve yeni yönetim reformlara yöneldi. Komünist Parti'nin siyasi tekeli terk edilerek çok partili siyasal sisteme geçildi.[72]

1980'ler Arnavutluk için de sancılı geçti. Son 35-40 yılda yapılan reformların hemen hepsinin Ortodoks sosyalizminin izlerini taşıması ve değişen dünya dengeleriyle çelişki arz etmesi, Arnavutluk'u bir çıkmaza sürükledi. Özellikle 1985 yılında Enver Hoca'nın ölümü bütün taşların yerinden oynamasına neden oldu. Hoca'nın yerine geçen Ramiz Alia döneminde ekonomik sorunlar daha da ağırlaştı.[73] Sovyetler'deki açıklık ve yeniden yapılanma politikasından etkilenen Arnavutluk, yeni düzenlemelere yöneldi ama bunda da beklenen başarıyı elde edemedi. 1990 yılına girerken diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi Arnavutluk'ta da karamsar bir hava hâkimdi.

6. Balkanlarda Sosyalizmin Sonu (1990'lar)

1980'lerin sonlarından itibaren federal yapıyı korumaya çalışan Belgrat yönetimi, Doğu Avrupa'da meydana gelen değişim ve dönüşüm sürecine dahil olmaktan kendini alıkoyamadı. Diğer sosyalist ülkeler gibi kısmî bir yumuşamaya yönelen merkezî hükûmet, çok partili sisteme yöneldi ve demokratik hakları genişleterek milliyetçi hareketlerin önünü kesmek istedi. Ancak süreç sosyalizmin aleyhine gelişiyordu. Siyasi fedakârlık ve yumuşama, federasyon bünyesindeki cumhuriyetlerde milliyetçi partilerin iktidara gelmesinin yolunu açtı. İlk olarak Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu aslında beklenmeyen bir durum değildi. Söz konusu iki cumhuriyet hem ekonomik gelişme açısından en önde geliyordu hem de Batı ile en ileri düzeyde ekonomik ve siyasi ilişki kurmuşlardı.

Sonuçta 1991 yılında başlayan Yugoslavya Savaşları, Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyeti'nin sonunu getirdi. 1945 yılında kurulan Yugoslavya Cumhuriyeti, 1992 yılında resmen sona erdi.[74] Bu arada kısa

[68] United States Department of State, *Foreign Relations of the United States, 1981–1988*, vol. 10, Eastern Europe, doc. 91.
[69] R. G. Gidadhubli, "Perestroika and Glasnost," *Economic and Political Weekly* 22, no. 18 (1987): 784–787.
[70] *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1989.
[71] Tahir, "Bulgar Komünist Partisi," 582–585.
[72] *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1989.
[73] İlhan Uzgel, "Doğu Blokunda Sosyalist Rejimlerin Çöküşü, Balkanlar ve Türkiye," içinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 2, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 481.
[74] Miloseviç'in silahlı mücadeleyi göze alması ancak Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesiyle gerçekleşecekti. 1992'deki Bosnalı Sırpları ayaklanmaya teşvik edileceği ve yaklaşık 250.000 kişinin hayatına mal olacak süreçten önce, Slovenya (25 Haziran

bir süre önce ciddi toplumsal çatışmalar yaşayan Romanya'da serbest seçimler ilk kez 20 Mayıs 1990'da gerçekleştirildi.[75] Böylelikle Romanya'da sosyalizm dönemi tümüyle sona ermiş oldu.

1990 yılına gelindiğinde Bulgaristan'daki sosyalist sistem epeyce değişim göstermiş ve yapısal reformlar başlamıştı. Özellikle 1956'dan beri ülke yönetiminde egemen olan Jivkov'un ayrılması Bulgaristan'daki sosyalizmin de sonunun geldiğini gösteriyordu. 15 Ocak 1990'da Komünist Parti'nin tekelini kaldıran anayasa maddesi kabul edildi ve partinin adı Bulgaristan Sosyalist Partisi olarak değiştirildi.[76] Sonuçta 1991 yılında kabul edilen yeni anayasa ile hem Bulgaristan Sosyalist Cumhuriyeti tarihe karışmış oldu hem de parlamenter cumhuriyet kurulmuş oldu.

1989 yılında Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist sistemlerin çöküşü, Balkanlar'daki ülkeler arasında sosyalizme belki de en fazla sadakat gösteren Arnavutluk üzerinde de etki yaptı. Sistemi yenilemek isteyen Arnavutluk'ta 1990 yılında çok partili sisteme geçildi ve tek parti egemenliği son buldu. 12 Aralık 1990 tarihinde ülkede yeni siyasal partilerin kurulmasına izin verildi. Ancak siyasal ve ekonomik dönüşüm çabaları ülkedeki sosyalizmi kurtaramadı ve sonuçta 1991 yılında Arnavutluk Halk Sosyalist Cumhuriyeti tarihe karıştı. [77]

Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlar'da sosyalizm adına ortaya çıkan olumsuz gelişmeler ve hepsinden önemlisi Sovyetler Birliği'ndeki rejimin çökmesi, Doğu Blokundaki temel kurumların da varlığını gereksiz hale getirdi. Bunun sonunda ekonomik bir örgüt olan COMECON 28 Haziran 1991, siyasi örgütlenmeyi yansıtan Varşova Paktı ise 1 Temmuz 1991'de sona erdi.[78]

1990'ların başında Balkanlar'da sosyalist sistemler peş peşe çökerken geriye bu coğrafya ile anlam kazanan milliyetçilikler türedi. Özellikle Yugoslavya'nın bakiyesi olan yeni devletler, ertelenmiş olan milli duygularla rasyonel olmayan uygulamalara yöneldiler. Bu nedenle Balkan coğrafyasında sosyalizmin sağladığı geçici istikrar, yerini çatışmaya ve çekişmeye bıraktı.

Sonuç

Balkanlar, 19. yüzyılda milliyetçilik, 20. yüzyılda ise hem milliyetçilik hem de sosyalizmin etkili olduğu bir coğrafî bölgeydi. Bu bağlamda önce Fransız İhtilali'nin, daha sonra da Bolşevik Devrim'in siyasal, toplumsal ve ekonomik sonuçlarıyla yüzleşen toplulukların bulunduğu bir bölge oldu Balkanlar.

Balkanlar'da, İlk Çağ'da Helen ve Roma; Orta Çağ'da Bizans ve yerel krallıklar, Yeni Çağ'da Osmanlı Devleti ve Yakın Çağ'da milli devletler hüküm sürdü. Özellikle Yakın Çağ'da önce milliyetçilik akımı Balkanlar'a şiddet, istikrarsızlık ve çatışmayı götürdü. Fransız Devrimi sonuçlarının etkili olduğu dönem, büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı ile sona erince, Soğuk Savaş Dönemi adı verilen yeni süreçte

Balkanlar'da hâkim olan ideoloji bu kez sosyalizm oldu. Balkan devletlerinin hemen hepsi milliyetçilik çağında kurulduğu için, buradaki sosyalizmde millîlik ön plana çıktı.

Aslında Balkanlar ve diğer bölgelerdeki sosyalist sistemlerin belki de en önemli ortak yanı, bu devletlerin monarşiden cumhuriyete doğru evrildikleri süreçlerde, rejimin yanı sıra sistemin de değişiklik göstermesiydi. Konuya bu açıdan bakıldığında Balkanlardaki sosyalizmler, yıkılan monarşik rejimlerin yerine kurulan cumhuriyetlerdi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1945-1990 yılları arasındaki Soğuk Savaş Döneminde Balkanlarda sosyalist sistemler birbiri peşi sıra kurulmuş olsa da her ülkenin kendine özgü siyasi gelenekleri, coğrafi konumu, tarihi ve toplum yapısı gibi etkenler nedeniyle farklı uygulamalar görüldü. Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta görülen sosyalizmlerin başlangıçları, uygulamaları ve sona ermeleri birbirinden çok farklı gerçekleşti.

Bir federatif devlet olan Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti, milletler üstü bir yapıda kurulmasına karşın kurucu unsur olan Sırplar başta olmak üzere, cumhuriyetlerde milliyetçilik düşüncesi her zaman

1991), Hırvatistan (25 Haziran 1991), Makedonya (8 Eylül 1991), Bosna-Hersek (6 Nisan 1992), Sırp Cumhuriyeti (28 Şubat 1992) Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etti. Karadağ ise 2006 yılında bağımsız statüye kavuşacaktı. Uçarol, *Siyasi Tarih*, 1142–1153.

[75] Uçarol, *Siyasi Tarih*, 1113.

[76] Uçarol, *Siyasi Tarih*, 1113.

[77] Adrian Brisku, "Internalizing Europe: Albanian Perceptions of the Continent in Historical Perspective (1878–2008)," *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 1, no. 2 (2009): 112.

[78] Mark Kramer, "The End of a Cold War Military Alliance in Europe: The Disappearance of the Warsaw Pact, 1985–1991," *Journal of Modern European History* 23, no. 2 (2025): 238–239.

varlığını hissettirdi. Benzer şekilde kadim millet iddiasındaki Romenler ile eski antik dönem krallıklarını düşleyen Bulgarlar da sosyalizmlerini milliyetçilikten arındıramadılar. Bu bağlamda belki sosyalizmin enternasyonalist ruhuna ve din ile milliyetçilik kavramlarına en uzak devlet Arnavutluk oldu. Ancak Arnavutlar da erteledikleri milliyetçiliklerini, Soğuk Savaş Dönemi'nin bitmesinden hemen sonra açığa vurdular.

Balkanlar'daki sosyalizm hemen her ülkede güçlü liderlerle kurumsallaştı. Tito, Çavuşesku, Enver Hoca ve Jivkov, Balkan sosyalizminde öne çıkan karizmatik liderler olarak tarihe geçti. Böylesine güçlü liderlerin varlığı beklenmedik bir durum değildi. Merkezî ekonomi, tek partili yönetim, sıkı kamulaştırma ve devlet eliyle kalkınma, güçlü liderlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. İki Savaş Arası Dönemde genelde faşizm benzeri sistemler ve liderlerle tanışan Avrupa, Soğuk Savaş Döneminde ise bu kez otoriter ve totaliter nitelikli sosyalist liderlere katlandı.

Balkan toplulukları, milliyetçilik gibi, sosyalizmi de yoğun yaşadılar ve bu kez dışarıdan gelen baskılarla da baş etmek durumunda kaldılar. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki düzende bölgedeki etkin güç Sovyetler Birliği oldu. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan güçlü çıkan Sovyetler Birliği, artık devrim ihracına yönelmişti. Balkanlar'daki sosyalizm, Marksist teoriyi doğrulayacak şekilde doğmadı. İşçi sınıfının önderlik yaptığı devrimlerle gelmedi sosyalizm. Sovyetlerin etkisinde gelişti ve tepeden inmeci bir şekilde inşa edildi. Sosyalizm, Yugoslavya bir tarafa bırakılırsa diğer Balkan devletlerinde bürokratik devlet yapılanması olarak vücut buldu ve sonuna kadar bu şekilde seyretti.

Sovyetler Birliği'nin Stalinist yöntemlerle benimsettiği sosyalizm, 1945'lerden 1960'lara kadar Balkanlar'da temel sistem olarak varlığını korudu. Bu 15 yıllık dönemde Sovyet çizgisini ilk terk eden devlet Yugoslavya oldu. Tito, karizmatik bir lider olarak Yugoslavya'ya özgü bir sosyalist sistemin kurucusu oldu. Yugoslavya modeli tüm dünyada ilgi ile karşılanırken Balkanlar'da örnek teşkil etmedi. Daha sonra Arnavutluk ve ardından Romanya, Sovyet modelinin dışına çıktılar. Soğuk Savaş Dönemi boyunca Sovyet sosyalizmini içerde ve dışarda sadakatle izleyen yegâne devlet Bulgaristan oldu. 1945'ten 1990'lara uzanan süreçte Sovyet etkisi Balkanlar'da görece azalırken, sosyalist sistemler varlığını korudu. Bu nedenle Türkiye ve Yunanistan bir tarafa bırakılırsa Balkanlar uluslararası sistemde Doğu Blokunun güçlü olduğu bir bölge olarak görüldü. Bu dönemde Balkanların doğusundaki Türkiye ise Batı Blokunun bir parçasıydı.

Balkanlar'daki sosyalist sistemler, Sovyetler Birliği'nin etkisinde 1945 yılı itibarıyla birbiri peşi sıra kurulurken, yaklaşık 45 yıl sonra, bu kez Sovyetler Birliği'nin çökmesinin etkisiyle yine peş peşe yıkıldılar. Sosyalizmin yıkılmasından sonra ise Balkanlar yine aslına rücu etti. Milliyetçilik tekrar şahlandı ve sosyalizmin bastırdığı milli duygular daha şiddetli bir şekilde açığa çıktı. Balkanlar'daki sosyalizm, Orta Avrupa devletlerine nazaran daha sert ve kaotik biçimde son buldu. Sosyalist sistemin yanı sıra federal yapının da çöktüğü Yugoslavya, çatışmanın en uzun ve en yoğun yaşandığı coğrafya oldu. Balkanlar'daki çatışmalar, ilginç şekilde ABD ve diğer Avrupa devletlerinin, başka bir ifadeyle Batı Blokunun gayretleriyle son buldu. Böylece NATO ve Avrupa Birliği gibi Batı Blokunun parçası olan güçler gecikmeli de olsa Balkanlar'da güç unsuru olarak belirdiler.

20. yüzyılın başlarında altı devletin bulunduğu Balkanlar'da, sosyalizmin, ama asıl olarak da Yugoslavya'nın çökmesiyle devlet sayısı çoğaldı. Günümüzde Balkan coğrafyasında Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Arnavutluk, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Karadağ, Kuzey Makedonya ve Kosova'dan oluşan 12 devlet bağımsız olarak varlığını sürdürmektedir. Bu devlet sayısı ile ilgili de "şimdilik" diye şerh düşmek, Balkan tarihi, coğrafyası ve kültürü için hiç de iddialı bir tespit değildir.

Declarations / Beyanlar

Author Contributions / Yazar Katkısı

The author is solely responsible for the conception and design of the study, the collection and analysis of the sources, the interpretation of the findings, and the preparation of the manuscript.

Çalışmanın tasarımı, kaynakların toplanması ve analizi, bulguların yorumlanması ve metnin hazırlanması tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Funding / Finansman

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Conflict of Interest / Çıkar Çatışması

The author declares that there is no conflict of interest.

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Ethics Committee Approval / Etik Kurul Onayı

This study is based on historical documents, published sources, and the author's personal photographs. It does not involve human participants, personal data, surveys, interviews, or experimental procedures; therefore, ethics committee approval was not required.

Bu çalışma tarihî belgeler, yayımlanmış kaynaklar ve yazara ait kişisel fotoğraflara dayanmaktadır. İnsan katılımcı, kişisel veri, anket, görüşme veya deneysel uygulama içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Research and Publication Ethics / Araştırma ve Yayın Etiği

The author declares that the study was conducted in accordance with the principles of scientific research and publication ethics and that all sources used in the study have been appropriately cited.

Yazar, çalışmanın bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını ve yararlanılan bütün kaynakların usulüne uygun biçimde gösterildiğini beyan eder.

Declaration on the Use of Generative Artificial Intelligence / Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

The author declares that no generative artificial intelligence tools were used in the research, analysis, interpretation, or writing of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, analizi, yorumlanması veya yazılması sürecinde üretken yapay zekâ araçlarının kullanılmadığını beyan eder.

Kaynakça

Resmî Yayınlar

United States Department of State. *Foreign Relations of the United States, 1981–1988.* Vol. 10, Eastern Europe, doc. 91.

Süreli Yayınlar

Cumhuriyet. 11 Kasım 1989.

Cumhuriyet. 27 Aralık 1989.

Kitap ve Makaleler

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914–1980.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.

Ascher, Abraham. *Kısa Rusya Tarihi.* Çeviren Yavuz Alogan. İstanbul: Say Yayınları, 2020.

Ateş, Toktamış. "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 44, no. 1–4 (1986): 81–104.

Aydın, Mustafa. "1939–1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Göreli Özerklik-2." İçinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt. 1, 1919–1980, editör Baskın Oran, 385–476. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Brisku, Adrian. "Internalizing Europe: Albanian Perceptions of the Continent in Historical Perspective (1878–2008)." *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 1, no. 2 (2009): 97–124. https://doi.org/10.3167/jemms.2009.010205.

Broué, Pierre. *The German Revolution, 1917–1923.* Leiden and Boston: Brill, 2005.

Brown, J. F. *The Challenge to Soviet Interest in Eastern Europe: Bulgaria and Czechoslovakia.* London: Royal Institute of International Affairs, 1986.

Chiriac, Marian. "Deadlocked Romania." *Current History* 100, no. 644 (2001): 124–128.

Crampton, R. J. *A Concise History of Bulgaria.* 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Dalos, György. "The Brief Prague Spring of 1968." In *On a Long Way to Democracy: From Berlin to Gdansk via Budapest and Prague* edited by György Dalos, Ilko-Sascha Kowalczuk, and Jean-Yves Potel, 123–150. Brussels: ETUI, 2023.

Demir, Hakan. "Yugoslavya-Sovyetler Birliği ya da Tito-Stalin Çatışması (1948)." *Vakanüvis—Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 8, no. 2 (2023): 1365–1399. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1321588.

Demirtaş Coşkun, Birgül. "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavut Sorunu." In *Balkan Diplomasisi* edited by Ömer E. Lütem and Birgül Demirtaş Coşkun, 67–103. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.

Drovic, Dragoljub, ed. *The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.* Belgrade, 1974.

Erken, Ali. "Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu: 1955–1967." *History Studies* 10, no. 3 (2018): 53–64.

Erol, Mehmet Seyfettin. "Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar (1945–1989)." İçinde *Balkanlar El Kitabı* Cilt 1, editörler Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, 666–683. Ankara: Karam ve Vadi Yayınları, 2007.

Gidadhubli, R. G. "Perestroika and Glasnost." *Economic and Political Weekly* 22, no. 18 (1987): 784–787.

Gümüş, Musa. "Birinci Dünya Harbinde Romanya'nın Savaş Diplomasisi." *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3, no. 3 (2017): 62–76. https://doi.org/10.21551/jhf.358807.

Hasan, Sabiha. "Yugoslavia's Foreign Policy under Tito (1945–80)—I." *Pakistan Horizon* 34, no. 3 (1981): 82–120.

Iordachi, Constantin. "Socialist Infrastructure and Its Afterlife: Romania's Danube–Black Sea Canal." In *Flowing Progress: Transforming the Danube through Infrastructure* edited by Stefan Dorondel and Luminita Gatejel, 179–215. West Lafayette, IN: Purdue University Press, 2025. https://doi.org/10.2307/jj.32657614.12.

Jacques, Edwin E. *The Albanians: An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present.* Vol. 2. North Carolina, 2009.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl.* İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

Jones, Seth G., Jeremy M. Wilson, Andrew Rathmell, and K. Jack Riley. *Establishing Law and Order after Conflict.* Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2005.

Kahramanyol, Mustafa, and Fahriye Emgili. "Tito ve Balkan Siyaseti." *Avrasya Etüdleri* 50, no. 2 (2016): 315–349.

Karpat, Kemal. *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Kelleher, Michael. "Bulgaria's Communist-Era Landscape." *The Public Historian* 31, no. 3 (2009): 39–72. https://doi.org/10.1525/tph.2009.31.3.39.

Keskin, Funda. "COMECON." İçinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt 1, editör Baskın Oran, 501. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

King, Robert R. "Romania's Struggle for an Autonomous Foreign Policy." *The World Today* 35, no. 8 (1979): 340–348.

Kramer, Mark. "The End of a Cold War Military Alliance in Europe: The Disappearance of the Warsaw Pact, 1985–1991." *Journal of Modern European History* 23, no. 2 (2025): 221–245. https://doi.org/10.1177/16118944251331425.

Özmen, Yaşar Pınar. "Komünizm Sonrası Romanya'da Anayasa Yapım Süreci ve Rejim Değişimi." *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 12, no. 1 (2023): 173–218.

Pechlivanis, Paschalis. *America and Romania in the Cold War: A Differentiated Détente, 1969–80.* London and New York: Routledge, 2019.

Pisarev, Pavel. "To Communism and Back Again." *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe* 9, no. 3 (2006): 25–34.

Rajak, Svetozar. "From Regional Role to Global Undertakings: Yugoslavia in the Early Cold War." In *The Balkans in the Cold War* edited by Svetozar Rajak, Evanthis Hatzivassiliou, Eirini Karamouzi, and Konstantina E. Botsiou, 65–86. London: Palgrave Macmillan, 2017.

Sander, Oral. *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye.* Ankara: İmge Yayınevi, 2018.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih, 1918–1994.* 5. Baskı. Ankara: İmge Yayınevi, 1996.

Şerban, Mihaela. "The Loss of Property Rights and the Construction of Legal Consciousness in Early Socialist Romania (1950–1965)." *Law & Society Review* 48, no. 4 (2014): 773–805. https://doi.org/10.1111/lasr.12103.

Tahir, Nuri Ali. "Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, no. 41 (2015): 578–587.

Tağmat, Çağla Derya. *Kısa Yunanistan Tarihi.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2024.

Taubman, William. *Khrushchev: The Man and His Era.* London, 2009.

Todorova, Maria. *Balkanları Tahayyül Etmek.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Uçarol, Rıfat. *Siyasi Tarih, 1789–2014.* 10. Baskı. İstanbul: Der Yayınları, 2015.

Uyğun, Ekin Deniz. *Arnavutluk'un Avrupa Birliği Yolunda Atina Çıkmazı.* İzmir: İzmir Akademi Derneği, 2020.

Uzgel, İlhan. "Doğu Blokunda Sosyalist Rejimlerin Çöküşü, Balkanlar ve Türkiye." İçinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt 2, editör Baskın Oran, 480–498. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Vukicevic, Boris. "The Foreign Policy Doctrine of the Holy See in the Cold War Europe: Ostpolitik of the Holy See." *The Turkish Yearbook of International Relations* 49 (2018): 117–138. https://doi.org/10.1501/Intrel_0000000319.